

Josef ŠRÁMEK, *Mezi normou, reformou a praxí. Proboštví benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2016 (= Historie 7)

481 s., ISBN 978-80-87895-73-3

Monografie Josefa Šrámka vychází z jeho disertační práce, obhájené roku 2015 na Palackého univerzitě v Olomouci. Při výzkumu benediktinských klášterů se zaměřuje na problematiku tzv. expozitur, pobočných řeholních domů či proboštví, případně mnišských komunit, které v rozporu s monastickou ideou formulovanou sv. Benediktem fungovaly v závislosti na jiném, významnějším mateřském klášteře. Zatímco například vazby mezi cisterciáckými kláštery patří mezi tradiční témata české monasteriologie, benediktinské kláštery přes svůj nepopiratelný význam zatím srovnatelnou pozornost nepřitahovaly.

V souladu s titulem *Mezi normou, reformou a praxí* je kniha rozdělena do tří hlavních částí. V první je představena Benediktova řehole, klíčová coby normativní pramen regulující organizaci života benediktinských klášterů; přesto autor neopomíná zdůraznit, že jde především o text spirituální povahy. Na tomto místě také vymezuje pojmy opat, děkan, převor a probošt, a to nejen z hlediska řehole, ale i pozdějšího úzu. Ve druhé části je nastíněn další osud řehole a celkově benediktinského mnišství s důrazem na reformní hnutí, která se pokoušela o zvláštní úpravu vazeb mezi řeholními domy (např. clunijské či cisterciácké), ale stranou nezůstává ani hnutí kanovnícké. Odtud se Šrámek dostává k těžišti práce, k dějinám benediktinů v českých zemích. Chronologicky sleduje utváření a rozšiřování benediktinské klášterní sítě na území Čech a Moravy od 10. do 14. století, samostatnou podkapitolu věnuje nahrazení benediktinských mnichů v Želivě a Hradisku u Olomouce premonstrátskými kanovníky v polovině 12. století. V obsáhlé třetí části podrobně rozebírá dějiny jednotlivých českých a moravských benediktinských klášterů, zejména jejich majetkové poměry a způsob správy statků, a snaží se hledat spojitosti se vznikem jejich pobočných domů. Tyto stěžejní studie doplňuje kapitola zaměřující se na účel a význam zkoumaných expozitur. Zde autor na příkladech klášterů v Rajhradu a Orlové ukazuje, že se tento fenomén středověkého mnišství stále vzpírá moderním pokusům o jednoduchou systematizaci. Závěrem podotýká, že přes objevující se závislosti mezi jednotlivými

řeholními domy a přes pokusy papežské kurie o vytvoření jejich centralizované organizace si velká opatství Čech a Moravy udržela autonomii a nebyla začleněna do žádné řádové struktury. Co se týče samotných proboštví, jež představovala běžnou součást klášterních domén nejpozději od 13. století, přehodnocuje Šrámek starší bádání. Za jejich vznikem nevidí pouze důvody hospodářského rázu, ale poukazuje na to, že řada z nich vznikla v místech se starší náboženskou tradicí. Tyto expozitury navíc patrně suplovaly chybějící články farní sítě, která se v průběhu 13. století teprve dotvářela.

Autor se vyjadřuje i k nejrůznějším dílčím tématům a zasahuje do mnoha probíhajících diskusí. Příklání se například k tradiční představě o založení Břevnova na konci 10. století, a odmítá tak teorie o jeho pozdější fundaci. Naopak opatrně dodává, že klášter mohl vzniknout již před rokem 993, kdy jeho založení (dodatečně) stvrdil papež. Stejně tak nevylučuje existenci mnišských komunit na území Čech, ač méně organizovaných, ještě v dřívější době. Na druhou stranu zcela opomíjí otázku mnišství na Velké Moravě, jelikož svůj historický příběh začíná až christianizací přemyslovských knížat. V otázce nejstarších dějin českých klášterů se nutně potýkáme s nedostatkem pramenů a jsme často odkázáni na hypotézy či analogie. K slabé pramenné základně se navíc přidává problematika listinných falz, jimž však Šrámek vrací výpovědní hodnotu. Falza pojímá jako svého druhu historiografický pramen, neboť takto nazývané dokumenty svědčí o tom, jaké historické povědomí měli jejich autoři o době, do níž falzum kladli. Jejich snahou podle něj nebylo minulost zeslovat, nýbrž ji rekonstruovat. Popřává jim sluchu třeba v případě počátků rajhradského kláštera, a nesouhlasí proto s názorem, že se původně jednalo o kolegiátní kapitolu. Dále se nedomnívá, že by vyhnání slovanských mnichů ze Sázavy souviselo s otázkou liturgie. Vymezuje se i vůči představě o krizi benediktinského mnišství po vystoupení cisterciáků a premonstrátů, když ukazuje, že ani „tradiční“ kláštery neztrácely atraktivitu, třebaže přišly o svou výlučnost.

Šrámkova kniha nepřekvapí neotřelými metodologickými postupy, její klad spočívá především v pečlivé faktografické výstavbě. Zdá se ale, že by původně disertační práci prospělo určité přepracování pro potřeby knižního vydání. Čtenářovu pozornost odvádí mnoho drobnějších podtémat, kvůli jejichž zařazení je někdy těžké se v kapitole orientovat a rozlišit podstatné od vedlejšího. K přehlednosti nepřispívá ani grafická úprava knihy, a čtenář se tak může ztrácat

v jednotlitém proudu náročného textu přeplněného jmény a daty.

Z příkladu klášterních expozitur je patrné, že benediktinský „řád“ nebyl tak strnulý a neflexibilní, jak by se mohlo na první pohled zdát, a že badatelům klade dosud nezodpovězené otázky. Jak sám autor upozorňuje, jde zatím o prvotní zmapování problematiky. Stále tedy zbývá mnoho prostoru pro prohlubování dosavadního poznání, které by si však nepochybně zasloužilo jisté utřídění a zpracování přístupnější formou. Jedním z velkých úkolů dalšího výzkumu bude zasazení vzájemných vztahů a vazeb mezi českými benediktinskými reholními domy do širšího evropského kontextu.

KAREL PACOVSKÝ

MONA KIRSCH, *Das allgemeine Konzil im Spätmittelalter. Organisation – Verhandlungen – Rituale*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg 2016 (= Heidelberg Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte 21)

655 s., ISBN 978-3-8253-6253-9

Bádání o koncilech patří mezi etablované směry současné historiografie, stačí poukázat na specializované periodikum *Annuarium Historiae Conciliorum* či ediční řadu *Konziliengeschichte*. Zájem badatelů je obzvláště patrný v době jubilea kostnického církevního synodu. Tematický záběr je navíc nezvykle široký. Vedle tradičního zpracování dějin jednotlivých koncilů nebo teologických otázek se stále více dostává do popředí pojetí koncilu jako fóra pro společensko-politické a kulturní střetávání a setkávání. Přesto v bádání dosud chyběla monografie věnující se principiální otázce, co ve skutečnosti konstitovalo obecný koncil a jak byl ve své době definován. V publikaci, která představuje tištěnou verzi disertace obhájené na heidelberské univerzitě, zvolila Mona Kirsch k jejímu zodpovězení dva základní postupy. Za prvé použila diachronní a srovnávací metodu a za druhé se nechala inspirovat metodologickými přístupy z výzkumu rituálů (*Ritualforschung*). Díky tomu její závěry dobře zapadají nejen do kontextu současného bádání, ale jsou rovněž přiměřené písemným a obrazovým pramenům k dobovému myšlení.

V úvodu autorka sleduje středověké definování obecného koncilu a jeho legitimacy, která

zdaleka nebyla jednoznačná. Poté následuje zevrubný rozbor rukopisů, jež obsahují texty k průběhu bohoslužeb a slavnostních shromáždění během koncilu – od liturgických rukopisů z vizigótského období přes pontifikální knihy až po příručky ceremoniářů v římské kurii. Jejich intertextové vazby ukazují na možnosti vytváření a tradování historické paměti o koncilech.

Stěžejní část knihy obsahuje analýzu jednotlivých koncilů – čtvrtého lateránského, prvního a druhého lyonského, viennského a synodů počátku 15. století (Perpignan, Pisa, Cividale) – z hlediska jejich organizace, řízení jednání, dosahování konsensu a zveřejňování koncilních dekretů. Díky tomu se autorce daří sledovat určité tendence, které by z jiné perspektivy snadno unikly pozornosti. Společné charakteristické znaky koncilů svědčí v některých případech o zcela záměrném opakování osvědčených postupů. Jejich přebírání ovšem neprobíhalo mechanicky, nýbrž vždy s přihlédnutím k aktuálním okolnostem. Nejen veřejná slavnostní zasedání, ale i porady a schůzky mimo koncilní aulu podléhaly stále větší formalizaci. Hierarchizace synodu a jeho členů projevují se v zasedacím pořádku a ve veřejných procesích (podle zásady *dignior sequitur*), v nichž bylo každému účastníku přiděleno určité místo, nejen odrážela soudobé představy o řádu, nýbrž tento řád také ustavovala. K legitimizaci koncilu zásadně přispěla historická kontinuita, tzv. tradicionalizace, v jejímž rámci se pozdně středověké církevní synody započítávaly ke starověkým ekumenickým koncilům a při koncilních bohoslužbách byly používány totožné liturgické formulace (např. vyznání víry, kázání nebo prosebné modlitby). Sama koncilní liturgie netvořila jen integrální součást slavnostních shromáždění, ale byla neoddelitelně spojena s definováním koncilu jako společenství pod vedením Ducha svatého.

Knihou nepředstavuje obecný koncil pouze jako specifickou formu církevního shromáždění. Skrze analýzu mechanismů, které definovaly koncil jako takový, umožňuje lépe porozumět nejen průběhu jednotlivých synodů, ale také jejich významu ve vývoji pozdně středověké Evropy.

PŘEMYSL BAR